

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет історії, політології та національної безпеки
Кафедра музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної
діяльності

СИЛАБУС
вибіркового освітнього компонента

МУЗЕЙНА КОМУНІКАЦІЯ

підготовки першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Силабус освітнього компонента «МУЗЕЙНА КОМУНІКАЦІЯ» підготовки бакалаврського освітнього рівня.

Розробник: Надольська В. В., професор кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності, к.і.н., доцент.

Погоджено

Гарант освітньо-професійної програми:

(Надольська В. В.)

Силабус освітнього компонента затверджено на засіданні кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності протокол № 8 від 21 січня 2026 р.

Завідувач кафедри:

(Гаврилюк С. В.)

1. Опис освітнього компонента

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна програма, освітній рівень	Характеристика освітнього компонента
Денна форма здобуття освіти	Галузь знань В «Культура, мистецтво та гуманітарні науки»	Вибірковий
Кількість годин/кредитів 150/5	Спеціальність В 12 Культурологія та музеєзнавство	Рік навчання: 3-й Семестр: 2-й
ІНДЗ: є	Освітньо-професійна програма Музеєзнавство, пам'яткознавство	Лекції: 10 год.
		Практичні (семінарські): 20 год.
	Освітній рівень бакалаврський	Самостійна робота: 110 год.
		Консультації: 10 год.
		Форма контролю: залік
Мова навчання	українська	Навчальний план 2024 р. зі змінами 2025 р.

II. Інформація про викладача

ІІІ: Надольська Валентина Василівна.

Науковий ступінь: кандидат історичних наук.

Вчене звання: доцент.

Посада: професорт кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності.

Контактна інформація: e-mail: nadolsk65@gmail.com

Дні занять: див. електронний розклад <https://ps.vnu.edu.ua/cgi-bin/timetable.cgi>

III. Опис освітнього компонента

1. Анотація курсу.

Силабус вибіркового освітнього компонента «Музейна комунікація» складено з урахуванням можливості формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти бакалаврського рівня. Він спрямований на формування у здобувачів вищої освіти сучасних наукових знань про музейну комунікацію як методологію та методику організації діалогу між музеєм і суспільством, реалізації культурно-освітнього потенціалу музею, сутність музейно-комунікаційних форм роботи з відвідувачами; практику їх використання у діяльності музеїв світу й України. Вивчення курсу сприятиме розумінню засад використання музейної

комунікації у роботі музею з відвідувачами. Проведення занять у музеї дозволить студентам взяти участь у музейній роботі, на практиці засвоїти форми музейної комунікації.

2. Мета і завдання освітнього компонента.

Мета освітнього компонента: формування у здобувачів вищої освіти системних знань про комунікаційну діяльність музеїв та практичних навичок використання набутих знань у прикладному музеєзнавстві, екскурсології, культурно-освітньому процесі закладів культури; формування навичок реалізації на практиці головних напрямів, форм і методів роботи з різними категоріями музейної аудиторії, здійснення самостійної музейної комунікаційної діяльності; розвиток мотивації студентів до професійного самовдосконалення в напрямі використання найновіших досягнень сучасної вітчизняної і зарубіжної музеєзнавчої науки.

Основними завданнями вивчення вибіркового освітнього компонента «Музейна комунікація» є: засвоєння здобувачами вищої освіти основних етапів розвитку та сучасного стану теорії музейної комунікації, принципів комунікаційного підходу в музеєзнавстві; засвоєння наукових підходів до вивчення музейної аудиторії, форм передачі та отримання музеями ретроспективної інформації, організації діалогу між музеєм і суспільством; вироблення вмінь та навичок використання технологій і практик музейної комунікації, роботи з різними категоріями музейної аудиторії; оволодіння понятійно-категоріальним апаратом теорії музейної комунікації.

3. Soft skills. Вивчення освітнього компонента дозволить здобувачам освіти розвинути: комунікативні навички (навички публічних виступів, ведення діалогу та фасилітації; невербальної комунікації, емпатію та вміння слухати); навички стортеллінгу (вміння перетворювати сухі історичні факти на емоційні історії); навички ведення діалогу та інтерв'ю; навички писемної комунікації; критичне, проблемно-орієнтоване та креативне мислення; організаційні та навички управління часом; уміння працювати в команді; самостійність та відповідальність.

4. Структура освітнього компонента.

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек.	Практ. (семін.)	Сам. роб.	Консультації	Форма контролю/бали
1	2	3	4	5	6	7
Тема 1. Теорії музейної комунікації	12	2		9	1	ДС
Тема 2. Музей як комунікаційна система	11		2	9		ДС, УО, Р, ІРС / 7
Тема 3. Музейна експозиція як знакова та інформаційно-комунікаційна система	12		2	9	1	ДС, УО, Р, РМГ / 7
Тема 4. Моделі музейної комунікації	12		2	9	1	ДС, УО, Р, ІРС / 7
Тема 5. Технології і практики музейної комунікації	12		2	9	1	ДС, УО, Р, ІРС / 7

Тема 6. Медіа і музейна комунікація	12		2	9	1	ДС, УО, Р, ІРС / 7
Тема 7. Музей як освітній простір	12	2		9	1	ДС
Тема 8. Соціальні та психологічні дослідження музейної аудиторії	13	2	2	9		ДС УО, Р, ІРС / 7
Тема 9. Зарубіжний досвід комунікаційної діяльності в музеї	14	2	2	9	1	ДС УО, Р, ІРС / 7
Тема 10. Вітчизняні практики музейної комунікації	12		2	9	1	ДС, УО, Р, РМГ / 7
Тема 11. Застосування теорії музейної комунікації для проектування музейної діяльності	13		2	10	1	ДС, УО, Р, ІРС / 7
Тема 12. Розробка комунікаційних стратегій музею	15	2	2	10	1	ДС УО, Р, ІРС / 7
Робота на семінарських заняттях						10 занять x 7 балів = 70 балів
Виконання завдань самостійної роботи						15 балів
ІНДЗ						15 балів
Усього годин/ балів						150 10 20 110 10 100 балів

Форма контролю*: ДС – дискусія, ДБ – дебати, Т – тести, ТР – тренінг, РЗ/К – розв’язування задач/кейсів, ІНДЗ/ІРС – індивідуальне завдання/індивідуальна робота студента, РМГ – робота в малих групах, МКР/КР – модульна контрольна робота/ контрольна робота, Р – реферат, а також аналітична записка, аналітичне есе, аналіз твору, УО – усне опитування тощо.

5. Завдання для самостійного опрацювання

Самостійна робота здобувачів вищої освіти виконується за завданням і при методичному керівництві викладача, але без його безпосередньої участі. Вона включає як повністю самостійне засвоєння окремих тем освітнього компонента, так й опрацювання тем, які розглядаються під час аудиторної роботи. У ході самостійної роботи здобувачі освіти опрацьовують та конспектують навчальну, наукову і довідкову літературу, виконують завдання, спрямовані на закріплення знань і формування умінь та навичок, готуються до поточного контролю з освітнього компонента.

№ теми	Види, зміст самостійної роботи
1	Опрацювання лекційного матеріалу. Укладіть хронологічну таблицю «Теорії музейної комунікації» (автор, назва дослідження, рік видання, основні положення теорії).
2	Підготовка до семінарського заняття. Напишіть коротке есе на тему «Музейна комунікація – ціль чи засіб?»
3	Підготовка до семінарського заняття. Опрацювати концепцію комунікаційного процесу в залах музею А. Хупер-Грінхілл.
4	Підготовка до семінарського заняття. Опрацювати матеріали про інноваційні моделі музейної комунікації.
5	Підготовка до семінарського заняття. Опрацювати матеріали про теорію та практику використання технології партнерства у музеї.

6	Підготовка до семінарського заняття. Опрацювати матеріали про використання гіпертекстових технологій у музейній діяльності.
7	Опрацювання лекційного матеріалу. Опрацювати концепцію взаємодії музею і школи Г. Фройденталя.
8	Опрацювання лекційного матеріалу. Проаналізуйте та порівняйте терміни «відвідувач», «музейна аудиторія», «людина в музеї» (відвідувач, глядач, клієнт, аудиторія). Укласти соціально-демографічний портрет відвідувача Волинського краєзнавчого музею молодшого, середнього, старшого шкільного віку (на вибір).
9	Опрацювання лекційного матеріалу. На основі аналізу розвитку зарубіжних музеїв останніх десятиріч виокреміть сучасні загальні тенденції розвитку музейної комунікації.
10	Підготовка до семінарського заняття. За матеріалами сайтів вітчизняних музеїв ознайомитися з практиками музейної терапії або арт-терапії в музеї.
11	Підготовка до семінарського заняття. На прикладі планування одного з напрямів музейної діяльності проаналізуйте врахування теорії музейної комунікації.
12	Опрацювання лекційного матеріалу. Опрацювати матеріали про основні цифрові інструменти в побудові стратегій комунікації музею з аудиторією.

Індивідуальне науково-дослідне завдання:

Розробити технологічну карту музейного заходу, на власний вибір обравши музей, форму, аудиторію та тему (сформулювати привабливу назву, запропонувати методи, визначити тривалість, мету і завдання, засоби, способи перевірки ефективності музейно-комунікаційного впливу, укласти список літератури, необхідної для реалізації заходу). Заповнити карту за зразком:

Предметний ряд	Зміст	Методичні вказівки	Організаційні вказівки	Засоби виразності

Максимальна оцінка – 15 балів.

IV. Політика оцінювання

При вивченні освітнього компонента «Музейна комунікація» застосовується поточний та підсумковий семестрові форми контролю. Також, передбачено обов'язковий контроль засвоєння навчального матеріалу дисципліни, віднесеного на самостійну роботу. Поточний контроль (засвоєння окремих тем) проводиться у формі усного опитування або письмового експрес-контролю на лекціях та семінарських заняттях, у формі виступів здобувачів вищої освіти з доповідями та під час дискусій при обговоренні навчальних питань на семінарських заняттях, у формі написання рефератів, розв'язування кейсів, підготовки ІНДЗ.

При вивченні освітнього компонента необхідно спиратися на конспект лекцій, рекомендовану навчальну та наукову літературу. Вітається використання інших джерел з альтернативними поглядами на ті чи інші питання задля формування продуктивної дискусії з проблем освітнього компонента.

Відвідування занять є обов'язковим. У разі підписання здобувачем вищої освіти індивідуального плану обов'язковим є виконання індивідуальних завдань згідно зі встановленим викладачем графіком. Високо оцінюється прагнення здобувачів вищої освіти: регулярно відвідувати заняття; планомірно та систематично засвоювати навчальний матеріал; активно працювати на лекційних і семінарських заняттях, брати участь в обговоренні дискусійних питань; повною мірою долучатися до активних форм навчання; відпрацьовувати пропущені семінарські заняття. Навчання за індивідуальним графіком може бути організоване за допомогою дистанційних технологій навчання, або в інший спосіб (електронний особистий кабінет здобувача, електронна пошта, доступні аудіокомунікаційні сервіси).

Недопустимими є: пропуски з неповажних причин та запізнення на заняття; користування мобільним телефоном, планшетом чи іншими мобільними пристроями під час заняття (окрім випадків, передбачених навчальним планом та методичними рекомендаціями викладача); списування та плагіат.

Здобувачі вищої освіти мають дотримуватися академічної доброчесності: самостійно виконувати усі навчальні завдання, завдання підсумкового контролю. У разі використання ідей, тверджень, відомостей при виконанні усіх завдань, передбачених силабусом, необхідно у формі посилань вказувати на джерела інформації. Дотримуватись норм законодавства про авторське право і суміжні права. Дотримуватись положень «Кодексу академічної доброчесності ВНУ імені Лесі Українки».

У випадку, якщо здобувач освіти не відвідував окремі аудиторні заняття з поважних причин та надав підтверджуючий документ, на консультаціях він має право відпрацювати пропущені заняття (усно або у формі тестування) та добрати ту кількість балів, яку було визначено на пропущені теми. Пропущені з поважних причин заняття відпрацьовуються у визначений час згідно затвердженого графіка.

Консультації здобувачам вищої освіти надаються: на кафедрі згідно графіку; онлайн через Університетський портал – Office 365, за допомогою Viber чи електронної скриньки (за попередньою домовленістю з викладачем).

Результати навчання, здобуті здобувачем освіти шляхом неформальної та/або інформальної освіти, визнаються у ВНУ імені Лесі Українки шляхом валідації. Порядок та процедура визнання регламентується «Положенням про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті у ВНУ імені Лесі

Українки». Визнанню можуть підлягати такі результати навчання, отримані в неформальній освіті (професійні курси/тренінги, громадянська освіта, онлайносвіта, професійні стажування та ін.), які за тематикою, обсягом вивчення та змістом відповідають як освітньому компоненту в цілому, так і його окремому розділу, темі (темам), індивідуальному завданню, тощо, які передбачені силабусом ОК. Визнання результатів навчання, отриманих у неформальній та/або інформальній освіті, відбувається в семестрі, що передує семестру початку вивчення освітнього компонента, або під час вивчення ОК (але не пізніше початку останнього місяця навчання, враховуючи ймовірність непідтвердження здобувачем результатів такого навчання).

Загалом оцінювання здобувачів здійснюється відповідно до «Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти ВНУ імені Лесі Українки». Максимальну кількість балів (100) можна набрати упродовж семестру за результатами виконання усіх видів робіт, які передбачені силабусом:

1. Робота на семінарських заняттях (максимум 70 балів – 7 балів x 10 занять).
2. Виконання завдань самостійної роботи (максимум 15 балів).
3. Виконання ІНДЗ (максимум 15 балів).

V. Підсумковий контроль

Семестровий залік виставляється здобувачам освіти на підставі результатів виконання усіх видів запланованої навчальної роботи упродовж семестру за 100-бальною шкалою. У дату складання заліку викладач записує у відомість суму поточних балів, які здобувач освіти набрав під час поточної роботи (шкала від 0 до 100 балів).

У випадку, якщо здобувач освіти протягом поточної роботи набрав менше як 60 балів, він складає залік під час ліквідації академічної заборгованості. У цьому випадку бали, набрані під час поточного оцінювання, анулюються. Максимальна кількість балів на залік під час ліквідації академічної заборгованості – 100. Повторне складання заліку допускається не більше як два рази: один раз – викладачеві, другий – комісії, яку створює декан факультету.

Терміни проведення підсумкового семестрового контролю встановлюються графіком навчального процесу.

Перелік питань для підсумкового контролю:

1. Теорії музейної комунікації (Шеннон, Маклуен, Ласвел, Камерон, Хупер-Грінхілл та ін.).
2. Сучасна місія музею як чинника суспільних перетворень в освіті та культурі.
3. Музей як простір спілкування у мережевій культурі.
4. Музей і концепція «культура участі» («participation culture»).
5. Новітні практики музейної комунікації.

6. Освітня місія музею як середовища спілкування та інновацій.
7. Сучасні теорії інтерпретації освітнього музейного дискурсу (підходи Д. Фалька і Л. Діркінга, Х. Гарднера, Дж. Хейна, Д. Колба і Б. Маккарті та ін.).
8. Суб'єкти музейної комунікації.
9. Особливості застосування комунікативних технологій у музейній діяльності.
10. Теорія конструктивістського навчання Дж. Хейна і музейний простір.
11. Наочно-дидактична (традиційна) модель освіти і систематичний музей.
12. Упорядкована модель освіти (біхевіористична) і систематичний музей.
13. Моделі «музею, що відкриває знання» і прагматичного музею.
14. Конструктивістські моделі музею.
15. Розвиток інтелектуальних здібностей у просторі музею.
16. Виявлення інтелектуальних задатків відвідувачів молодого віку у процесі музейної комунікації.
17. Структурні компоненти моделі множинного інтелекту Х. Гарднера та можливості їх застосування у просторі музею.
18. Стили навчання в музеї. Виявлення різних стилів навчання у відвідувачів у процесі музейної комунікації.
19. Стили навчання Д. Колба в музеї – практик, мислитель, прагматик, теоретик.
20. Стили навчання Б. Маккарті та можливості їх застосування у просторі музею.
21. Музей і комунікація із публікою. Поняття про публічність музею.
22. Особливості комунікації музею з різними групами відвідувачів.
23. Вивчення музейної аудиторії.
24. Музей як освітній простір.
25. Сучасні концепції формування музейного освітнього простору – «participatory museum», «STEAM education», «science education», «edutainment in the space of the museum», «museum activities».
26. Роль музейно-комунікаційних технологій у забезпеченні атрактивності, імпресивності та інформативності музейного предмета.
27. Технологія візуального мислення у системі сучасних музейних комунікацій.
28. Технологія ТРВЗ у системі сучасних музейних комунікацій.
29. Технологія «storytelling» у системі сучасних музейних комунікацій.
30. Музей і сторітеллінг: точки дотику. Наративи у музейному просторі.
31. Концепції і правила створення сторітеллінгу – К. Іген, Р. Маккі і Т. Джерас, А. Маслоу (відеофрагменти).
32. Технологія «занурення» у системі сучасних музейних комунікацій.

33. Зарубіжний досвід комунікаційної діяльності в музеї.
34. Вітчизняні практики музейної комунікації.
35. Управління комунікаційною діяльністю музею.
36. Еволюція стратегій музейної комунікації.
37. Розробка комунікаційних стратегій музею.
38. Розробка комунікаційних стратегій музею.

VI. Шкала оцінювання

Оцінка в балах	Лінгвістична оцінка
90 – 100	Зараховано
82 – 89	
75 – 81	
67 – 74	
60 – 66	
1 – 59	Незараховано (необхідне перескладання)

VII. Рекомендована література та інтернет-ресурси

1. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: посібник / Перекл. з нім. В. Лозинський, О. Лянг, Х. Назаркевич. Львів : Літопис, 2003. 632 с.
2. Вербицька П. В. Музейна комунікація в умовах викликів глобалізації. *Historical and Cultural Studies*. Vol. 3, No. 1, 2016. P. 21–24.
3. Мережа А. Інноваційні форми роботи з відвідувачами та інтерактивність у сучасному музеї. *Волинський музейний вісник*: Наук. зб.: Вип. 15 / Упр-ня культури, з питань релігій та національностей. Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; кафедра музеєзнавства, пам'яткознавства та інформ.-аналіт. діяльн. ВНУ імені Лесі Українки; упоряд. Є. І. Ковальчук. Луцьк: «Вежа-Друк», 2025. С. 66–70.
4. Музей: менеджмент і освітня діяльність : пер. з нідерл. / Упоряд. Герман Аарте, Зеновій Мазурик; Пер. Маріон Ковальчук; Передм. Василь Вовкун. Львів : Літопис, 2009. 224 с.
5. Музейна педагогіка в науковій освіті : монографія / [В. А. Бітасв та ін. ; редкол.: С. О. Довгий та ін.] ; Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. мистецтв України, Нац. центр «Мала акад. наук України». Київ : Нац. центр «Мала акад. наук України», 2020. 333 с.
6. Надольська В. В. Модернізація музейної взаємодії з відвідувачем. *Музейна педагогіка в науковій освіті* : збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25 листопада 2021 р. / за наук. ред. С. О. Довгого. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2021. Ч. 1. С. 275–279.
7. Надольська В. В. Робота музеїв Волині з інтернет-аудиторією: форми музейної комунікації. *Волинський музейний вісник*: Наук. зб.: Вип. 10. / Упр-ня культури, з питань

- релігій та національностей. Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. музеєзнавства, пам'яткознавства та інформ.-аналіт. діяльн. ВНУ імені Лесі Українки; упоряд. Є. І. Ковальчук. Луцьк, 2020. С. 115–121.
8. Надольська В. В. Новітні комунікаційні практики у діяльності музеїв Волині. *Садиба Франка: науковий збірник заповідника Нагуєвичі* / Ред. кол. Б. Лазорак (голов. ред.), Я. Мельник, М. Мозер, П. Гриценко, Л. Тимошенко, В. Александрович та ін. Кн. II. Дрогобич: Посвіт, 2021. С. 450–457.
 9. Норріс Лінда, Тісдейл Рейні. Креативність у музейній практиці / пер. з англійської А. Коструби, Г. Кузьо, О. Омельчук, Є. Червоного. Київ : Видавець Чередниченко А. М., 2017. 192 с.
 10. Передерій І. Г., Білан Н. В. Сучасна музейна комунікація в Україні та світі: стан і перспективи розвитку. *Інформологія та соціальні комунікації*. <file:///C:/Users/user/Desktop/150365-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-324971-1-10-20181210.pdf>
 11. Тортіка О. О., Тортіка М. В. Витоки концепції музейної комунікації та її інтерпретація в сучасному соціокультурному просторі URL: <http://195.20.96.242:5028/khkda-xmlui/bitstream/handle/123456789/462/%D0%A2%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%96%D0%BA%D0%B0%20%D0%92%D0%98%D0%A2%D0%9E%D0%9A%D0%98%20%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A6%D0%95%D0%9F%D0%A6%D0%86%D0%87%20%D0%9C%D0%A3%D0%97%D0%95%D0%99%D0%9D%D0%9E%D0%87%20%D0%9A%D0%9E%D0%9C%D0%A3%D0%9D%D0%86%D0%9A%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%87.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
 12. Удовиченко І. В. Музейна педагогіка: теорія і практика : наук.-метод. посіб. / Ірина Удовиченко ; Нац. музей історії України, Музей іст. коштовностей України. Київ : Логос, 2017. 64 с.
 13. Яковець І. О. Комунікаційний простір сучасного музею як одна з основних категорій теорії музейної комунікації. *Вісник ХДАДМ*. 2014. № 4–5. С. 129–133.
 14. Якубовський В. І. Музеєзнавство. Підручник. Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М. І., 2010. 352 с.
 15. Drotner Kirsten, Schröder Kim Christian. *Museum Communication and Social. Media. The Connected Museum*. Routledge, 2017. 226 p.
 16. Han Jiake. How museum utilize social media on communication. *School of Professional Studies*, 2020. 58 p.

17. Hooper-Greenhill Eilean. Museums and Education. Purpose, Pedagogy, Performance. Routledge, 2007. 238 p.
18. Transformational processes of the social and humanitarian sphere of modern Ukraine in the conditions of war. Challenges, problems and prospects. Scientifically reviewed internationally edited book. Ružomberok VERBUM – vydavateľstvo KU, 2023. 317 p.

Інтернет-ресурси

1. Волинський краєзнавчий музей. URL : <https://volynmuseum.com/>
2. Музейна педагогіка / Педагогічний музей України. URL : http://pmu.in.ua/category/museum_pedagogics/
3. Музейний простір України. URL : <http://prostir.museum/>
4. EVE Museology ~ Museums+Innovation. URL : <https://evmuseography.wordpress.com/>
5. Museum Pedagogy 21st century – Museum Challenge. URL : <https://www.challenges-leiden.eu/museum-pedagogy-21st-century/>